

Sota ja sen voimaannuttamat naiset

■ JENNI KIRVES

Kaija Heikkinen: *Yksin vai yhdessä – Rintamanaisen monta sotaa*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura 2012.

”Minulta on kysytty miten minä, kokematon nuori tyttö kestin Kannaksen kesäsodan vuonna 1944. Ihmettelen sitä itsekkin. Luonto näköjään tulee apuun – Luulin selvinneeni sodasta ilman vaurioita, kunnes rupesin siitä kirjoittamaan. Nyt kun koetan tunkeutua tämän panssarin taakse se tuntuu ylivoimaiselta. Kävelen ympäri huoneita kädet nyrkissä. On kuin tulisin helvetin esikartanoihin.”

Näin kuvailee eräs Kaija Heikkisen teoksen *Yksin vai yhdessä – Rintamanaisen monta sotaa* muistelijoina itse muistelutapahtumaa. Teoksessaan Kaija Heikkinen pyrkii tarkastelemaan paitsi rintamanaisien kokemuksia, erityisesti sukupuolten välisiä suhteita ja naisuuden tuottamista sodassa näiden kokemusten valossa. Hän mainitsee kiinnostuneensa aiheesta siksi,

että Marja Tuomisen tunnetuksi tekemin sanoin ”kaikki me olemme sotilaan lapsia”, myös Heikkinen itse on sellainen. Lisäksi hän on tutkinut lähes koko aikuisikänsä Venäjää ja Venäjän Karjalaa.

Tutustuessaan rintamanaisten kirjoittamiin, inspiroiviin muistelmiin, häntä alkoi kiinnostaa naisten moniäänisyys, naisten keskinäiset jaot ja tiettyjen teemojen loistaminen poissaolollaan. Heikkinen toteaa, että näistä kirjoituksista saattoi löytää sotaa sekä eri sukupuolten välillä että rintamalla toimineiden naisten välillä – juuri tämä tematiikka on hänen kirjansa keskiössä.

Kirja on pyritty kirjoittamaan siten, että eri teemoihin voi tutustua joko yhdessä tai yksitellen, mutta kuitenkin niin, että kaikissa luvuissa on yksi yhteinen teema. Mitä sota on tehnyt suomalaisille naisille ja suomalaiselle sukupuolijärjestykselle ja mitkä sukupuolijärjestyksen piirteet ovat sodasta riippumattomia – vai onko sellaisia edes olemassakaan? Heikkisen kirjan lukujen ensimmäisenä pääteemana on rintaman ”kotoistaminen” eli se, mikä merkitys naisilla oli miesten rintamalla viihtymiselle sekä fyysisellä olemassaolollaan että konkreettisella hoivatyöllään. Toisena pääteemana on rintamalla olon mutkistuminen. Yksinkertaistaen se, millaisia vaikeuksia naisten ja miesten välisissä suhteissa oli, millaisia vaikeuksia naisilla oli olla osa miehistä elämänpiiriä eli sotaa ja kuinka näitä vaikeuksia yritettiin selättää. Kolmas pääteema on naisten oleminen vieraiden kansallisuuksien keskuudessa, Itä-Karjalan naisten kanssa, venäläisten vihollisten ja saksalaisten keskellä. Neljäs pääteema keskittyykin

sitten lottiin ja heidän vaikeuksiinsa etenkin sodan jälkeen. Lopuksi Heikkinen pyrkii vastaamaan pääkysymykseensä, uusiutuiko naisuus sodassa vai ei.

Aihe on erittäin mielenkiintoinen ja vaikka asiaa on toki tutkittu aiemminkin, on Heikkisen tutkimus laajuudessaan omaa luokkaansa. Aineistotyötä on tehty kiitettävällä ahkeruudella ja se näkyy otteen monipuolisuudessa. Vaikka asiassa on tuttuakin, jo useassa aiemmassa tutkimuksessa käytetty materiaalia, mukana on myös paljon uutta materiaalia ja aiemmin vaiettuja aihepiirejä. Arkistoaineistojen ohella Heikkinen on käyttänyt ensisijaisena lähdemateriaalinaan laajaa naisten tuottamaa muistelmakirjallisuutta, joka on suuritöinen lähestymistapa, mutta antaa lukijalle paljon. Päiväkirjat, kirjeet, kaunokirjallisuus, järjestöjen historiikit ja jopa erilaiset kotiseutujulkaisut ovat löytäneet paikkansa lähdemateriaalin joukossa. Heikkinen käyttää lähteitään huolella ja sujuvasti, lähdekritiikkiä unohtamatta. Eikä hän tyydy analysoimaan vain naisten tuottamaa aineistoa, vaan mukana on myös miesten tuottamaa aineistoa ja jopa venäläisiltä koottua muistitietoa. Aikaisempi tutkimuskirjallisuus aiheesta on huolellisesti käyty läpi ja teos käy sen kanssa sujuvaa vuoropuhelua.

Heikkinen myös analysoi materiaaliaan huolellisesti ja ymmärrettävästi, sortumatta liialliseen muka-tieteellisyyteen. Hän kirjoittaa, kuten mielestäni hyvän tutkijan kuuluukin, suomeksi suomen kielellä – vain muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Itseäni häiritsevät muutammat sellaiset päälle liimatun oloiset ilmaisut, kuten ”lottuu-

den performointi”, tai ”kansallisuuden aktualisoituminen”, jotka olisi hyvin voinut selittää selkokielisestikin. Heikkinen osaa käyttää aineistoaan loogisesti ja kirjoittaa asiansa ulos lukijansa kouduttavalla tavalla. Tutkimuksen metodit ja teoreettinen viitekehys on esitetty teoksen alussa varsin suppeasti ja feminististä tutkimusperinnettä tuntemattomalle sen ymmärtäminen jää viitteelliseksi. Onneksi asia korjaantuu itse tekstin sisällä, kun tutkija kuljettaa teoreettista viitekehystään sujuvasti mukana kautta linjan ja selittää lukijalleen metodia, jolla tekee analyysiään.

Heikkinen pyrkii lukemaan tekstejä kahdella tasolla – lukemaan niitä sekä ”myötä että vastakarvaan”. Tällä hän tarkoittaa sitä, että hän koettaa analysoida lähteistä niissä läsnä olevia tendenssejä ja sitä, mikä niissä loistaa poissaolollaan. Miksi esimerkiksi niin monella rintamalla olleella naisella on tarve toistella vaikkapa suomalaisten sotilaiden kunnollisuutta ja reilutta naisia kohtaan tai sitä, miten kunnollisia lotat itse kokivat olleensa? Toisaalta hän pohtii sitä, miksi muut ryhmät ovat tuottaneet niin vähän aineistoa. Miksi esimerkiksi apusisarten ja pesuloiden naiset eivät ole kirjoittaneet muistelmia läheskään samalla ahkeruudella kuin lotat? Miksi seksuaalisuus on piilossa naisten teksteistä? Kuinka naisten keskinäinen eriarvoisuus näkyy teksteissä, piilotettuna, mutta kuitenkin selvästi nyansseissa luettavissa olevana tosiasiasta?

Yksi Heikkisen päätavoitteista on tuoda näkyville myös ne sota-ajan naiset, jotka ovat usein unohduneet tutkijoilta – sotilaskotisaret, apusisaret sekä pyykki-ja

huoltoapuolen työvelvolliset naiset. Aineisto vain on luonteeltaan sellaista, että lotat saavat väkisin eniten huomiota, vaikka tutkija kuinka yrittäisi kaivella tietoa muistakin naisryhmistä rintamalla. Kirjan mielenkiintoisinta antia ovatkin juuri ne kohdat, joissa päästään koskettelemaan muita ryhmiä kuin lottia. Teoksen sisältöluvut ovat antoisaa luettavaa kenelle tahansa sodasta kiinnostuneelle. Erityisesti luku kuoleman kohtaamisesta rintamalla on kirjoitettu niin koskettavasti, että lukijan on vaikea pidättää kyyneleitään. Mutta herkän lukijan onneksi mukana on myös paljon rintamahuumoria, joka keventää lukukokemusta.

Itseäni epäilytti suuresti, mahtaa tutkija saada mitään uutta irti lottadiskursseista ja sen muuttumisesta – niin sanotusta ”maineen tahraamisesta” sotien jälkeen. Onko tätä aihetta ylipäänsä tarvetta enää edes käsitellä, koska sitä ovat käsitelleet perusteellisesti muun muassa tutkijat Tiina Kinnunen ja Pia Olsson? Mutta Heikkinen onnistuu tuomaan oman näkemyksensä aiheeseen ja näkee Väinö Linnan ja Paavo Rintalan lottakuvauksen varsin ymmärtävässä valossa suhteuttaen heidän kiistellyt teoksensa heidän muuhun tuotantonsa. Hän ei pidä heidän ensisijaisena tavoitteenaan lottien mustamaalaamista vaan tulkitsee asiaa monipuolisemmin osana koko sodan jälkeistä pasifistista keskustelua. Niinpä kirjan tämänkin osuus puolustaa paikkaansa, vaikka se jääkin mielestäni hieman irralliseksi kokonaisuudessa.

Varsinaisessa johtopäätösluvussa tutkija tulee siihen tulokseen, että sota ”voimaannutti” naisia, opetti heitä toimimaan itsenäises-

ti vaativissa tehtävissä ja antoi uskoa omiin kykyihin toimia. Naiset kohtasivat miesten maailman aivan eri tavalla kuin ennen sotia oli ollut tapana, ja sukupuolet tulivat toisilleen tutummiksi monellakin eri tasolla. Toisaalta sota-aika jäykisti sukupuoliormeja, koska niitä pyrittiin monin tavoin aktiivisesti kontrolloimaan. Sota-aikana yleisesti naisilla oli monin paikoin määräysvaltaa ”poikien” muonituksesta tai sairaanhoidosta. Vahvan naisen ja heikon miehen tematiikka on läsnä yhtä aikaa miehisen soturi-ihanteen kanssa, jossa miehen rooli on turvata naisten ja lasten elämä omalla hengellään.

Voimaantumisen rinnalla kulki myös ihailu erityisesti upseereja kohtaan ja tietynlainen nöyryys heidän käskyvaltaansa kohtaan. Upseereille, jotka kuvittelivat itseltään liikoja tai kohtelivat naisia räikeän epätasa-arvoisesti, naureskeltiin kuitenkin selän takana. Mikäli nämä yrittivät käyttää valtaansa hyväksi loukaten naisten seksuaalista kunniaa, naiset kyllä uskalsivat nousta avoimeen vastarintaan.

Heikkinen pohtiikin, mahtoi sota-aika olla jonkinlainen alku suomalaiselle tasa-arvoistumiskehitykselle, sillä sodan jälkeen tämä asia problematisoitui ja nousi niin sanotusti kuumaksi perunaksi. Sota-ajan kirjeissä tosin on huomattavissa hyvin vahvana piirteinä, kuinka miehet toivovat yleisesti tulevilta vaimoiltaan kotiin jäämistä ja halveksuvat naisia, jotka pyrkivät luomaan omaa uraansa lasten kustannuksella. Sodalla oli siis naisia voimaannuttava, mutta myös emansipaatiota estäviä vaikutuksia. Sota ei tuonut suomalaiseen sukupuolijärjestelmään dramaattisesti uutta, toteaa Heikkinen loppupäätel-

mässään.

Heikkisen teksti on kauttaaltaan elävästi kirjoitettua ja aineistoesimerkit ovat huolella valittuja. Tutkijalla on kirjoittamiseen oman näköinen otteensa, kieli on varsin maanläheistä ja analyysit on esitetty selväsanaisesti ja ymmärrettävästi. Kirjoittaja antaa näin vaikutelman, että tietää mistä puhuu eikä yritä piilottaa tiedollisia puutteitaan jonkinlaisen ammattijargonin taakse. Heikkisen alussa lupaama kansainvälinen vertailu sota-ajan naisten asemasta ja kokemuksista jää ikävä kyllä varsin vähäiseksi. Jäin kaipaamaan tätä varsin mielenkiintoista ja tutkimuksellisesti uutta näkökulmaa, joka olisi voinut antaa teokselle vielä paljon lisäarvoa. Siinä voisi olla jopa uuden tutkimuksen ja teoksen aihe?

Kirjoittaja on valinnut tutkimukselleen rakenteen, jossa hän kirjoittaa omaa tekstiään naisten tekstien lomaan siten, että syntyy ikään kuin kolmas teksti. Tämä rakenne tuottaa mielestäni liikaa toistoja ja tekee lukukokemuksesta turhan raskaan. Koska samaa tekstinpätkeä toistetaan useaan otteeseen, ensin kirjoittamalla se ulos ja sen jälkeen pilkkomalla se palasiksi, tuntuu välillä siltä, että tekijä hieinan aliarvioi lukijaansa. Osan sitaateista olisi myös voinut sijoittaa lähdeviitteisiin.

Analyysissa itsessään on paikoin paljon saman oivalluksen toistoja. Poistoja olisikin voinut tehdä raskaammalla kädellä, jolloin jäljelle olisi jäänyt kirkas ydin, ja kirjan pituudesta olisi saatu pois ainakin kolmasosa, jolloin kirja olisi ollut huomattavasti lukijaystävällisempi. Mielestäni arvokas teos tärkeästä aiheesta ansaitsisi tulla suoremman yleisön luettavaksi. Voi-

sikin olla hyvä idea tehdä kirjasta tiivistetympi, populaarimpi versio. Tällaisenaan kirja tuskin suuria lukijamassoja houkuttaa. Myös kirjan kuvitus ja taitto voisivat näyttää vähemmän kotikutoiselta, jolloin kirja saisi ansaitseman huomion ja lukijakunnan. Mutta estetiikkahan on toki mielipidekysymys ja sinänsä sivuseikka, kun sisältö itsessään on antoisa ja uusia näköaloja avartava.

Kirjoittaja on filosofian maisteri, joka tekee väitöskirjatyötä Helsingin yliopiston historian laitoksella jälleenrakentajien mielenmaisemasta.